

BİR SANATSAL İFADE BİÇİMİ OLARAK KARİKATÜRÜN İFADE HÜRRİYETİ VE KİŞİLİK HAKLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ*

EVALUATION OF CARICATURE AS A FORM OF ARTISTIC EXPRESSION ON THE AXIS OF FREEDOM OF EXPRESSION AND PERSONAL RIGHTS

Sevinç KIRGIL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Radyo-TV ve Sinema Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
ORCID ID: 0009-0009-7900-5552, sevinckrgl@gmail.com

Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ

Gazi Üniversitesi ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İletişim Hukuku ve Fikrî Haklar E. Öğretim Üyesi
ORCID ID: 0000-0002-0639-7761, ciftci.ahm@gmail.com

ÖZ

Serbestçe düşünebilme, düşündüğünü serbestçe açıklayabilme ve yayabilme, demokrasi ile yönetilen ülkelerde kişilere tanınan olmazsa olmaz (sine qua non) nitelikteki hak ve hürriyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak "ifade hürriyeti" kavramıyla kavramsallaşarak anlam kazanan söz konusu ilkelerin varlığı ile sanatsal ifade biçimleri, fikir ve sanat eserleri ortaya çıkmaktadır. Varlık sebebini ifade hürriyetinden alan sanat, gerek uluslararası gerekse de ulusal düzenlemelerle korunmaktadır. Ne var ki, bu denli anlam atfedilmiş ve koruma altına alınmış olmasına rağmen kimi sanat alanında bu hürriyetin hukukun çizdiği çerçevenin dışına taşar nitelikte bir yaklaşımla çeşitli sebepler öne sürülerek daraltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Eleştirel, iğneleyici ve hicivsel dili ve üslubu ile karikatür, bu daraltmaya maruz kalan ve tepkiyle karşılanan sanatsal ifade biçimlerinin başlıcalarındandır. Her ne kadar söz konusu eserler varlık koşulunu hak ve hürriyet kavramlarından almakta iseler de zaman zaman eleştiri sınırlarını aşar nitelikte kişilerin kişilik haklarına zarar verici unsurlar da taşıyabilmektedirler. Hiçbir hak ve hürriyette olmadığı gibi ifade hürriyeti de kişilere sonsuz ve sınırsız bir kullanım yetkisi vermemektedir. Bununla birlikte ifade hürriyetine gereğinden fazla müdahale edilmesi de sansüre sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada fikir ve sanat eserleri vasıtasıyla kişilik haklarının ihlali konusu, karikatür özelinde hem kişilik hakları hem de ifade hürriyeti kavramlarıyla ilişkisi bakımından irdelenmekte, söz konusu kavramlar ile ortaya çıkan ihlaller somut örnekler de göz önünde tutularak tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Karikatür, İfade hürriyeti, Kişilik hakları, Sansür, Oto-sansür

ABSTRACT

Being able to think freely, expressing one's thoughts freely and disseminating them are observed as indispensable (sine qua non) rights and freedoms granted to people in countries governed by democracy. With the existence of these principles, which generally gain meaning by being conceptualized with the notion of "freedom of expression"; forms of artistic expression, works of thought and art emerge. Art, which derives its reason of existence from freedom of expression, is protected by both international and national regulations. Nevertheless, although it has been given so much meaning and is under protection; it is observed that in some fields of art, this freedom is tried to be restricted by putting forward various reasons, with an approach that goes beyond the framework drawn by the law. Caricature; with its critical, sarcastic and satirical language and style, is one of the main forms of artistic expression that has been subject to this narrowing and is met with reaction. Although the works in question derive their requirements of existence from the concepts of right and freedom, they sometimes contain elements that go beyond the limits of criticism and harm the personal rights of people. Just like any other right or freedom, freedom of expression does not give people an infinite and unlimited power to use it. However, excessive interference with freedom of expression can also lead to censorship. In this context, in this study; the issue of violation of personal rights through works of thought and art is examined in terms of its relationship with both 'personal rights' and also 'freedom of expression' concepts in the case of caricature; the violations arising from these concepts are discussed by taking concrete examples into consideration as well.

Keywords: Caricature, Freedom of expression, Personal rights, Censorship, Self-censorship

* Bu çalışma, Sevinç KIRGIL'ın Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ danışmanlığında yürütmekte olduğu doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

İnsanın iletişim ihtiyacı ve bu ihtiyacın giderilmesiyle ortaya çıkan sorunlar geçmişten günümüze insanlık tarihini meşgul eden konuların başında gelmektedir. Soyut düzlemdeki düşüncelerin kelimeler ve işaretler gibi çeşitli simgeler ile somutlaşarak bir ifade formu kazanması ile ortaya çıkan iletişim kavramı, teknolojinin gelişip kitle iletişim teknolojilerinin de yaygınlaşmasıyla daha da karmaşık bir hâl almıştır. Zaman içerisinde bu iletişim ihtiyacının her bir kitle iletişim aracının yapıları da göz önünde tutularak giderilmesi yönünde çeşitli düzenlemeler yapılması ihtiyacı doğmuştur. Kuşkusuz bu düzenlemeler için hukukun egemen olduğu demokratik yönetim yapılarının varlığı ön koşuldur. Bu ilkelerin sahiplenilmesi ve yaşatılması elbette ki ülkeden ülkeye değişecek olmakla birlikte burada ifade edilmek istenen bu ilkelerin demokratik yönetimlerde anlamlı bir karşılığı olduğu, ancak ve ancak demokratik yönetimlerde bu ilkeleri koruma yönünde bir tutum sergilendiğidir. O halde, basın-yayımda iletişimin gerçekleştirilmesi, alelade bir eylem değildir. Aksine hak ve hürriyet zırhına bürünmüş olmasıyla demokratik yapılarda bir gücü de temsil etmektedir. Bu gücün ne denli sorumluluk duygusundan hareketle, kamu yararı ve meslek etiği gözetilerek yapıldığı, günümüzün en önemli sorunsallarından birini teşkil etmektedir. Bu çalışmada, basın mesleğinin icrasında şaşan hak-hürriyet dengesine karikatür özelinden hareketle eleştirel bir bakış sunulması amaçlanmaktadır.

Hak (*right*) ve hürriyet/özgürlük (*freedom*) kavramları, birbirlerinin varlığı ile anlam kazanan kavramlardır. Bu kavramlar, “birbirinin ayrılmazı, birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olup birinin yokluğu ötekini anlamsızlaştıracak derecede iç içe girmiş bir birliktelik” (Bilgin, 1998, s.702) ifade etmektedir. İnsanın sadece insan olması ile kazanmış olduğu bu haklar ve hürriyetler geçmişten günümüze uğruna mücadeleler verilmiş bir ideali, insanlık tarihinde derin izler bırakmış değerler bütününe ifade etmektedir. Bunlar öylesi mücadelelerdir ki uğruna kişilerin temel hakkı olan yaşam haklarının bile ellerinden alınması ile sonuçlanabilmektedir. İfade hürriyeti de adeta kısır döngü şeklinde süreklilik arz eden mücadeleleri ile insanlık tarihine kazanmış başlıca hürriyetlerdendir. İfade edilenlerin ifade edenlerden bağımsızlaşarak varlık kazanması ile adeta ölümsüzleşmekte oluşu, ifade hürriyetini müdahalelere açık kılmaktadır.

İnsanlık tarihinde insanın varoluş mücadelesinde ne yazık ki bu haksız müdahalelerin örneklerine sıklıkla rastlanılmaktadır. Oysa insan için düşündüğünü ifade edebilmek, bir yeti olmanın dışındadır. Sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla etkileşim içerisinde süregelen hayat döngüsünde varlık gösterebilmek, var olabilmek adına düşündüklerini, inanışlarını çeşitli şekillerde dillendirmek, ortaya koymak güdüsü içerisinde dir. Kendisinin sözhakkının olduğunu bilmek, inanışlarını serbestçe dillendirebilmek kişinin varlığını anlamlı kılmaktadır. Kişinin varlığını anlamlı kılan, onun söz hakkı olan bir birey olarak kabul görmesini sağlayan özsel olarak ifade hürriyetinin varlığı ise hangi sebep bu hürriyeti kullanmaktan alıkoymayı mazur görebilmektedir? Diğer yandan hak ve hürriyetler her biri tekliklerinde ve bütünlüklerinde bu denli anlamlı ve özelse o halde birini diğerinden önde, üstün, önemli ve anlamlı kılan ne olacaktır? Bu temel sorunsallardan hareketle araştırmada ifade hürriyetinin bir kullanım biçimi olarak sanat ve yaratım ürünü olarak karikatür ele alınmakta; karikatür ile bir yaratım ürünü, bir eser ortaya koyan kişinin ifade hürriyetini kullanımının kişilik hakkı gibi başka hak ve hürriyetlerle çatıştığı durumlarda ilkesel olarak uygulanması gerekenlere yönelik genel kabullerin uygulamada işlerliğinin olup olmaması hususu çeşitli somut örnekler üzerinden değerlendirilmekte ve tartışılmaktadır.

1. DEMOKRATİK HUKUK DEVLETİ BAKIMINDAN İFADE HÜRRİYETİNİN ANLAMI, ÖNEMİ VE KAPSAMI

İfade hürriyeti (*freedom of expression; freedom to speak; freedom of expression and dissemination of thought; freedom of speech*), hem pek çok hürriyetin ön koşulu hem de varlık koşulu olan niteliğiyle “olmazsa olmaz” (*sine qua non*) bir hürriyettir. İfade hürriyeti kavramı literatürde; düşünceyi açıklama hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti, söz hürriyeti, izhar hakkı vb. çeşitli kavramlarla birbirinin yerine geçer şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte tüm bu kavramların aynı kapsama sahip olmadığı, aynı şeyi vurgulamada yetersiz kaldığı ve birbirinin yerine kullanılamayacağı yönünde düşünceler de mevcuttur. Kavramsal kullanımlardaki özen sorununun bir başka boyutu, düşünce hürriyeti ile düşünceyi açıklama hürriyetinin birbirinin yerine kullanılmasına ilişkindir. Can'a göre;

Düşünce hürriyeti literatürde sıkça düşünceyi açıklama hürriyetinin yerine kullanılmaktadır. Oysaki her iki hürriyet bağımsız, birbirinden açıkça

farklılık arz eden, birbirine karıştırılmaması gereken temel haklardır. Düşünce hürriyeti içsel bir işlem, düşünceyi açıklama hürriyeti ise bu içsel eylemin dış aktarılmasıdır. Düşünceyi açıklama hürriyeti dışsal dünya üzerinde bir etki doğururken ya da doğurmayı amaçlarken, düşünce hürriyeti bir *forum internum* olarak kalır ve dışsal dünyada bir etki doğurması mümkün değildir (2001, s.88-90).

Burada bahsi geçen konulara ilişkin terim birliklerinin olması önemli olmakla birlikte hürriyet gibi soyut kavramlar söz konusu olduğunda kişilerin dimağında açığa çıkan görünüm farklılaşabilmektedir. Hele ki geçmişten günümüze hürriyet kavramına dair bile ortak bir görünüme, ortak bir algılayışa kavuşamamışken ifade hürriyetinin gerektiğince anlaşılabilirliğini düşünmek oldukça ütöpik olacaktır.

İfade hürriyeti öylesi bir hürriyettir ki varlığı sayesinde basın hürriyetinden, sinema hürriyetinden, radyo hürriyetinden, televizyon hürriyetinden, internet hürriyetinden... vb. kısaca kitle iletişim hürriyetinden (basın-yayın hürriyetinden) bahsedilebilmektedir. İfade hürriyeti bu niteliğiyle adeta bir “kavşak hürriyet” (Yayla, 2008, s.160) formundadır. Çiftci'nin çeşitli çalışmalarında (2007; 2019), tüm bu hürriyetler ifade hürriyetinden doğan yapılarına işaret edilerek şematize edilmektedir.

Sanat hürriyeti de yine varlık koşulunu ifade hürriyetinden alan ve bu hürriyetin üzerine inşa edilen bir hürriyettir. İfade hürriyeti ve ilişkili bahse konu tüm hürriyetlerin kullanımı; kişilerin bilgi ve düşüncelere serbestçe erişebilmesi, eriştikleri tüm bilgi ve düşünceleri serbestçe yorumlayabilmesi, eleştirebilmesi ve nihayetinde her vasıta ile serbestçe açıklayabilmesi, yayabilmesi ile mümkündür (Dönmezer ve Bayraktar, 2013; İçel, 2023; Sarmaşık, 2022). Kişinin dimağında harmanlanan bu düşüncelerin, bu düşünsel süreçlerin sonucunda özgün sanatsal ve bilimsel üretimden söz edilebilmektedir. Düşünülenin dışa vurulamadığı ortamlarda ne toplumsal ne sanatsal ne de bilimsel gelişimsel süreçlerden bahsetmek mümkün olacaktır. Ancak ve ancak serbestçe ortaya konan düşüncelerin birbiriyle çarpışabildiği ortamlarda yeni özgün düşünceler doğabilir; biri bir tez öne sürer, akabinde bir diğeri bu tezi çürütmek için antitez öne sürer ve sonuç olarak düşüncelerin çarpışmasından sentez ortaya çıkar. Şahbaz (2007, s.22) bu süreci “düşünsel evrim” olarak nitelemektedir. Düşünsel evrim, değişimi gerekli kılmaktadır; değişim ise farklı bakış açılarında

şans verebilmek ile mümkündür. Başka pencerelerden görünen manzaranın güzelliği ile hiç karşılaşmadıysa insan, bu manzaranın güzel olmadığına yönelik peşin hüküm nasıl verebilmektedir? Tüm bu sebeplerle, her ne kadar ortaya konan ifadeler hoşla gitmese bile önyargılardan ve peşin hükümlerden uzaklaşarak meseleye hoşgörüle yaklaşmak hürriyetlere anlam atfedilen demokratik toplumlarda son derece önemlidir.

Bununla birlikte, kimi demokratik ülkelerde de genelde hürriyetlere özeldir de ifade hürriyetine ilişkin kısıtlayıcı ve baskılayıcı, hakkın özüne dokunan ve/veya hakkı ortadan kaldıran, “baskı tipi dolaylı sınırlandırma yollarının”¹ uygulanması suretiyle açık ve/veya örtük bir biçimde sansürün uygulandığı da gözlemlenmektedir. Boyutu ne olursa olsun baskılamak, düşünülene ortadan kaldırmamakta olup, sıklıkla düşünülene daha da etkin bir şekilde yayılımına sebebiyet vermektedir. Bu tespiti destekler nitelikte bir görüşe göre; “İfade edilmesine izin vermemek bir fikrin doğmasına, gelişmesine, şekillenmesine engel olamaz. Bunun böyle olduğu birçok tarihi tecrübeyle ispatlanmıştır. Hatta tersi daha doğrudur: Bastırılmak istenen fikirler daha hızlı gelişmekte ve daha kolay yayılıp kuvvetlenmektedir” (Yayla, 2008, s.165).

Demokrasi ile yönetildiği iddia edilse de böylesi demokrasi ile bağdaşmayan uygulamaların sıklıkla gözlemlendiği yönetim biçimleri ancak ve ancak “biçimsel demokrasi” (Değer, 1995, s.236) olabilir. Biçimsel demokrasinin hâkim olduğu ve baskı tipi uygulamalarla kişilerin ağızını açmaya korkar niteliğe getirildiği ülkeler medenî ülkeler sınıfında yer alamaz. Ezcümle; “Fikir ve bilim adamlarını, yazar-

¹ Dönmezer ve Bayraktar, baskı tipi dolaylı sınırlama yollarının açık ve/veya örtük bir biçimde uygulanmasının basın-yayın sektörü ve basın-yayın hürriyeti bakımından ciddi bir sorun teşkil ettiğine değinmekte, bu baskıları şu başlıklara ayırarak sınıflandırmaktadır: “Kanunların uygulama biçiminden çıkan baskılar, ekonomik baskılar, siyasal baskılar, idari baskılar, suç olarak nitelenen eylemler” (Dönmezer ve Bayraktar, 2013, s. 148-156). Unutulmaması gerekir ki baskı ile gerçekleştirilen, susturmanın ve yıldırmanın amaçlandığı eylem biçimleri (sansüre ve oto-sansüre sebebiyet verebilecek olması nedeniyle) demokratik ülkelerde istenen bir şey değildir ve kabul edilemez. Nitekim, bu tip baskılara, bu yıldırma politikalarına dayanamayan kuruluşlarda basın mensubunun işine son verilmesi ve hatta yayın faaliyetine tümünden son verilmesi yönünde uygulamalar da gözlemlenebilmektedir. İşte, bu durumda hakkın özü onarılamaz derecede zarara uğramakta; sansür ve oto-sansür yaygınlaştırılmaktadır.

çizerleri, kanaat açıklayanları taciz eden, düşünce suçlusu konumuna düşüren, mahpuslara tıkan, insanları ağzını açmaktan korkar hale getiren hiçbir ülke medenî ülkeler sınıfında yer alamaz” (Yayla, 2008, s.174). Demek ki burada önemli olan ülkelerin şeklen demokrasi ile yönetilmesi değil, demokratik ilkelerin kitlelerce de benimsenip fiiliyatta da uygulanabilmesidir. Bu ilkelerin pratikte anlamlı karşılıklarının gözlemlenebilmesi söz konusu ülkelerin medeniliklerini de ortaya koyan somut birer veridir.

Toplum içerisinde herkesin aynı şekilde düşünmesi ve düşüncelerini aynı şekilde ifade etmesi beklenemez; farklı farklı bakış açıları süzgecinden geçirilerek değerlendirilen her olguya ilişkin aynı sonuca varılabileceğini düşünmek hayatın olağan akışına aykırı bir husustur. Varılan sonuç, toplumun genel kabulünden farklı nitelik arz etse ve hoş gitmese de kişilerin düşüncelerini ortaya koyabilmeleri son derece önemlidir. Herkesin aynı şekilde düşündüğü ve aynı sonuca vardığı bir yaşam formunda sanatsal ve bilimsel üretimden bahsedilemez. Nitekim ifade hürriyetinin olmadığı ülkeleri çorak tarlalara benzeten Yayla’ya (2008, s.174) göre, “İfade hürriyeti yaratıcılığı ateşleyen fitildir. İfade hürriyeti insanlığın barbarlıktan uygarlığa geçişinin yoludur. İfade hürriyetini budamak ise uygarlıktan barbarlığa geçişin patikasıdır.”

Buradan yola çıkılarak değerlendirildiğinde; her ne kadar ülkemizde uygulamada sorunlar gözlemlense de hak ve hürriyetlerin uluslararası düzenlemeler göz önünde tutularak hem Anayasal düzlemde hem de yasalarda düzenlendiği görülmektedir. Örneğin, düşünce hürriyeti ve ifade hürriyeti birbirine bağlı, birbirini gerektiren hürriyetlerdir. Bu sebeple Anayasada m. 25’de düşünce hürriyeti düzenlendikten hemen sonra m. 26’da ifade hürriyeti düzenlenmiştir. İfade hürriyeti, Anayasal korumaya sahip bir hürriyettir ve Anayasadaki yer alışı bakımından negatif statü haklarına girmektedir. İfade hürriyeti, 1982 Anayasasının 26. maddesinde “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” başlığı altında düzenlenmektedir. Maddenin 1. fıkrası hükmüne göre, “herkes, düşünce ve kanaatlerini; söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir...” (Anayasa m.26, f.1). Burada, ifade etme biçimleri tek tek sayılmış, akabinde başka yollarla da icra edilebilmesi hususu belirtilerek ucu açık bırakılmıştır. Kişilerin bazen söze, yazıya, resme ihtiyaç duymaksızın

vücut dillerini kullanarak kendilerini ifade ettikleri de görülmektedir. Örneğin, pandomim. Sözsüz bir anlatı sanatı olan pandomimin bir şey ifade etmediğini söylemek mümkün müdür? Bu ve benzeri örnekler düşünülerek kanun koyucu tarafından maddeye “başka yollarla” nitelemesi koyulmuştur. Ayrıca, maddede düşünceyi açıklama ve yaymanın kapsamı, düşünce açıklamanın hangi vasıtalar ile mümkün olduğu gibi hususların yanı sıra sınırlandırılma koşulları da açıkça belirtilmektedir. Burada sınırlandırma sebeplerinin açıkça belirtilmiş olması ve ne şekilde sınırlandırılabilirliğinin genel çerçevesinin çizilmesi ile hürriyete müdahalede keyfi tutumları önleyici bir tutum takınıldığı görülmektedir.

Her ne kadar sınırlandırma olarak ifade edilse de bu tip hürriyetin çerçevesini belirleyen ilkeleri “düzenleme” olarak algılamak gerekmektedir. Nitekim, doktrinde de bu ilkelerin düzenleme niteliğinde olduğu, bu niteliğiyle de hakkın kullanımını ortadan kaldırıcı bir amaç güdümediği çeşitli çalışmalarda (Dönmezer ve Bayraktar, 2013; İçel, 2023) sıklıkla vurgulanmaktadır. Toplumdaki her bir birey için bu hürriyetlerin eşit bir şekilde kullanımının sağlanması² bağlamında devletlerin düzenleyici bu ilkelere ihtiyacı vardır fakat bunun yanında devletlerin bu hürriyetlere gereğinden fazla müdahale etmesi ise demokratik toplumlarla bağdaşan, demokratik toplumlarda istenen bir şey olamaz. O halde, ifade hürriyeti söz konusu olduğunda devletlerin hürriyetin sağlanmasında aktif rolü olmalıyken hürriyete müdahalede ise pasif rolü olmalıdır (Dönmezer ve Bayraktar, 2013).

Temel haklar ve hürriyetlerin sınırlandırılması esnasında hak ve hürriyeti ortadan kaldırıcı yaklaşımlardan kaçınılması gerektiği hususu ve gözetilmesi gereken ilkeler Anayasanın 13.

² Anayasalarda kişilere tanınan hak ve hürriyetler, ne bir sınıfa ne bir zümreye aittir. Nitekim Anayasanın 12. maddesinde, “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” (Anayasa m.12, f.1) demek suretiyle bu husus vurgulanmaktadır. Kişilerin statüsüne, sınıfına, cinsiyetine vb. onları birbirinden ayırıcı niteliklere bakılmaksızın eşit kullanım hakkının sağlanması devletlerin temel yükümlülüklerindedir. Ne var ki, yabancıların bu hak ve hürriyetlerden yararlanımı konusunda çeşitli daraltmalar da yapılabilmektedir. Milletlerarası hukukta da hâkim olan bu anlayışın Anayasamız bakımından karşılığını 16. maddedeki “temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla sınırlanabilir.” (Anayasa m.16, f.1) ifadesinde görmek mümkündür. İçel’in (İçel, 2023) de vurguladığı yabancılar bakımından uluslararası boyuttaki kabul gören bu husus, ifade hürriyetinin aktif süjesinin kişiler oluşunu değiştirmemektedir.

maddesinde açıkça belirtilmektedir. İfade hürriyetinin, aynı zamanda bir temel hak ve hürriyet olması sebebiyle bu hakkı kullanan kişilerin temel hak ve hürriyetlere ilişkin Anayasada öngörülen bu ilkeleri de göz önünde tutması gerekmektedir. Anayasanın 13. maddesindeki “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”(Anayasa m.13, f.1) hükmüyle keyfiyetin, keyfi sınırlandırmaların önüne geçilmeye ve genel bir çerçeve belirtmeye çalışılmaktadır. Sınırlandırmanın ancak ve ancak Anayasa ve kanunda belirtilen hallerle mümkün olduğu, sınırlandırmanın da bir sınırı olduğu vurgulanmaktadır.

Anayasa m. 13’de belirtilen genel çerçeve ile yetinilmeyip ifade hürriyeti bakımından söz konusu olan sınırlandırma sebepleri tek tek ve açıkça belirtilmiştir. Bu belirleyiş ile yoruma açık bir durumun kalmaması ve keyfi müdahalelerin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Zira keyfi müdahaleler hürriyetlerin özlerine dokunabilmekte olduğu gibi sansüre ve/veya oto-sansüre de yol açabilmektedir. Buna göre ifade hürriyetine ilişkin belirlenmiş sınırlama sebepleri şöyledir:

Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi (Anayasa md.26, f.2).

İfade hürriyeti ve ifade hürriyeti temelinden yola çıkan tüm hürriyetlere ilişkin sorunlu durumlara bakıldığında kavramlara ilişkin ezbere değerlendirmelerin ve yanlış kanıların bu sorunlu durumlara yol açan unsur olduğu görülür. Yanlış bilinen şey, haliyle yanlış da uygulanacaktır. Bir toplumda, hürriyete ilişkin hiçbir ilkeden ve mevzuattan haberi olmayan, kendi hürriyetini herkesin hürriyetinden önde gören, hür olabilme uğruna her türlü değeri alacağı edebilecek nitelikteki yönelimler fazla ise o toplumda hürriyetin gerçek anlamını bulabilmesi beklenemez. Böylesi bir

yaşam formunda hürriyete atfedilen her türlü sonsuzluk ve sınırsızlık, kadük kalacak; karşılığını bulamayacaktır. O halde, hürriyet fikri bir ideal, varılması gereken bir ülkü olarak sonsuzluk ve sınırsızlık ifade etmektedir. Fakat fiiliyatta bu kavramların gereksinim duyduğu bilgisel temelin ve fikri olgunluğun mevcut olmadığı toplumsal-sosyal şartlar, sonsuzluk ve sınırsızlık fikrinin ütopyadan ileri gidememesi ile sonuçlanmasını sağlamaktadır.

Burada hürriyetin sadece benim kavuşmam gereken bir ülkü olarak değil tüm insanlığın kavuşması gereken bir ülkü olarak kabul edilmesi hususu son derece önemli olup bu konuda tüm çıkar hesaplarından ve bencil yönelimlerden sıyrılarak özgeci (diğerkâm)³ bir tutum takınılması olmazsa olmazdır. Buna istinaden, temel hak ve hürriyetler kanunda düzenlenirken, bu hak ve hürriyetlerin kullanımının ödev ve sorumluluk doğuracağı hususuna da kanun koyucu tarafından özellikle vurgulanma ihtiyacı duyulmuştur. Bu motto, Kant’ın şu sözü ile de örtüşmektedir: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” (Kant, 2013, s.46; Oskay, 2023, s.9). Çeşitli çıkar hesapları uğruna kişilerin araçsallaştırıldığı günümüz dünyasında bu motto ne yazık ki yeterince anlaşılammakta, içselleştirilememekte ve uygulanmamaktadır. Oysa amaçlar uğruna kişiler araçsallaştırılmamalı, kendi hürriyetlerini yaşayabilmeleri uğruna başkalarının hürriyetleri budanmamalı, yok edilmemeli, atıl bırakılmamalıdır. Yaşam pratiğindeki milyonlarca eylem olasılığı içerisinde böylesi bir yaklaşımı seçmek, kuşkusuz erdemli bir tavır gerektirmektedir. Hayat döngüsü, seçimler ve sonuçlardan ibarettir ve bu seçimin hürriyet kavramı bakımından sonucu, yaşatmak ve yok etmek üzerinedir. Erdemli olan seçildiğinde herkes için de iyi olan seçilmiştir zira

³ Diğerkâmlık kavramı ilk defa A. Comte tarafından ortaya atılmış bir kavram olup, kavramda, “eylemlerin hepsinde bencillığe galip gelinerek, insanlığın menfaati esas alınmak suretiyle, başkalarının yararını kendi yararı kadar gözetme...” gibi hususlar vurgulanmaktadır (Malçok, 2021). Diğer yandan sadece, “diğerini düşünme, empati kurma” olarak da sınırlanamaz. Kavram, tüm bunları aşar niteliğiyle bütünü faydasını kendi faydası kadar anlamlı, değerli bulma ve beraber yaşatılmadıkça anlamsızlaştığını düşünme yönleriyle kimilerince Voltaire’in kimilerince de Evelyn Beatrice Hall’ün söylediği iddia edilen (Aşık, 2016) sözü anımsatmaktadır: “I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it (Söylediklerinize katılmıyorum ama onları söyleme hakkınızı ölümüne savunurum).”

bu seçimin temelinde ödev ve sorumluluk duygusu yatmaktadır ve bu da hürriyeti kavramsal olarak yaşatan yegâne unsurdur; diğer yandan sadece kendi hürriyetinin yaşatılması uğruna başkalarının hürriyetlerinin budanabilmesi fikri ne erdemle, ne etikle, ne de ödev ve sorumluluk kavramlarıyla bağdaştırılabilir. Bu sebeple, hürriyeti kavramsal olarak budaması, eksiltmesi sebebiyle kanaatimizce bu yaşam pratiğinde aşırı hürriyet gerçek hürriyetin düşmanıdır ve bir ide, bir ideal, bir ülkü olmaktan ileri gidememektedir. O halde Anayasa m. 12, f.2’de belirtilen ödev ve sorumluluk ilkesini şiar edinerek öyle eyleyelim ki kendi hak ve hürriyetimizi mümkün kılarken başkalarının hak ve hürriyetlerini imkânsız kılmayalım. Hem son olarak hem de meselenin en başında -özelde ifade hürriyeti için genelde de hürriyet kavramı için- vurgulanması gereken husus mutlak ve mutlak olarak bu olmalıdır.

2. SANAT HÜRRIYETİ İLE İLİŞKİSİ BAKIMINDAN KARİKATÜR

İfade hürriyeti ve varlığını bu hürriyete borçlu olan sanat hürriyeti Anayasal olarak açıkça düzenlenmiş hürriyetlerdir. Çalışmanın ilgili kısmında ifade hürriyetine ilişkin tespitlerde Anayasa md. 26’ya değinilmiş, bilim ve sanat hürriyeti gibi hürriyetlerin varlık koşulu olan niteliği vurgulanmıştı. Uluslararası mevzuatla paralel olan bu açıkça belirlenmiş, aynı zamanda bu hürriyetlere özel önem atfedildiğinin de bir simgesidir. Sanat hürriyeti, Anayasada md. 27’de “bilim ve sanat hürriyeti” başlığı ile düzenlenmekte olup; maddede bu bağlamda “herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma yapma hakkına sahiptir” (Anayasa m.27, f.1) hükmüyle de kapsamı belirtilmektedir.

İfade hürriyeti ve Anayasa md. 26, sanat hürriyeti için bir ön koşulsu; o halde kanun koyucunun neden bilim ve sanat hürriyetini tekrar düzenleme gereği duyduğu hususunda geçerli olacak tek açıklama elbette ki demokratik hukuk devleti bakımından taşıdığı anlam olacaktır. Bilimsel üretim ve sanatsal yaratım açıkça belirtilerek ve tekrar tekrar vurgulanarak korunmakta; bu hürriyetleri hem koruma hem de geliştirme yönünde devletin sorumluluğu hatırlatılmakta; aynı zamanda öze dokunabilecek fazla müdahalenin de hürriyetin kullanımındaki olumsuz etkisi konusunda uyarılar yapılmakta; böylelikle de yoruma açık muğlak

bir anlayışın önüne geçilmektedir.

Bununla birlikte, çalışmanın ifade hürriyetini ele alan kısmında da değinildiği üzere, Anayasanın 12. md.’sinin 1. fıkrasında statüsüne, gelirine, cinsiyetine vb. kişilerin ayırıcı niteliklerine bakılmaksızın herkesin (kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez olarak) temel hak ve hürriyetlere sahip oluşu düzenlenmekte ve 2. fıkrasında ise bu temel hak ve hürriyetlerin kullanımının ödev ve sorumluluk doğuran yapıları ifade edilmektedir. O halde, hiçbir hak ve hürriyette olmadığı gibi sanat hürriyetinde de sanatsal yaratım, ödev ve sorumluluk duygusundan muaf olamaz. Burada konuya bir parantez açarak aksi görüşe yer vermek gerekirse; Anayasa Mahkemesi’nin konuya ilişkin vermiş olduğu (AYM, İrfan Sancı Kararı, B. No: 2014/20168, 26/10/2017) kararını eleştiren bir çalışmaya (Karan, 2018, s.138-139) göre; bir kitabın müstehcen olduğu iddiasına ilişkin Anayasa Mahkemesi’nin almış olduğu kararda konunun 26. madde ile 28. madde bakımlarından değerlendirildiği, kararda 28. maddede “genel ahlâkın korunması” sebebinin meşru bir sınırlama sebebi olarak kabul edilmesine hükmedildiği, (konuyu basın hürriyeti ile ilişkilendirerek yorumlayan mahkemenin bu yorumu eleştirilerek) konunun bilim ve sanat hürriyetine girmesi sebebiyle esasında md. 27 ile ilişkilendirilmesi gerektiği, orada da ‘genel ahlâka’ ilişkin bir kriter olmadığı, bununla birlikte Anayasa Mahkemesi’nin konuyu basın hürriyeti kapsamında ele almış olduğu için ödev ve sorumlulukla da ilişkilendirdiği, oysa bilim ve sanat hürriyetinin ödev ve sorumlulukla ilişkilendirilemeyeceği ve hatta sanat eseri niteliğinde bir çalışma ile ödev ve sorumluluk ifadelerinin yan yana gelmesinin sanatsal ifade hürriyetinin özüne aykırılık oluşturacağı düşüncelerine yer verilmektedir. Bu görüşe katılmamakla birlikte, sanatsal bir ifade biçimi özelinde aksi bir görüşün mevcudiyetine atfen bu görüşe burada yer verilmesi tarafımızca yerinde görülmüştür. Ne de olsa ifade hürriyetinin gereği olarak hoş gitmese dahi aksi görüşler de yaşamaya değerdir. Kanaatimizce bahse konu Anayasa Mahkemesi kararında “ödev ve sorumluluk” ilkesine vurgu yapılması son derece doğaldır, son derece doğrudur; zira bu, yukarıda da ele alınan Anayasanın 12. maddesi gereğidir ve 12. madde tüm temel hak ve hürriyetler bakımından genel bir ilkedir. Dolayısıyla, Anayasa bakımından tanınan tüm hak ve hürriyetler, ödev ve sorumluluk duygusundan azade olamaz; haliyle sanat hürriyeti için de durum budur.

Sanatsal yaratım nesnesine ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus ise üretilen her ürünün eser sayılıp sayılmayacağı karmaşasına ilişkindir. Her ne kadar sanat hürriyetine özel önem atfedilmiş olsa da üretilenin eser vasfı taşıyabilmesi için belli kriterlere sahip olması gerekmektedir. Eser kavramına ilişkin olarak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun (FSEK) ilgili maddelerine kısaca değinmek gerekmektedir. 5846 sayılı Kanun'un 1/B maddesinde eser kavramı, "sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri" (FSEK m.1/B f.1,a) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda akabinde; eser çeşitleri de ayrıca ve her biri ayrıntılı olarak düzenlenmektedir. Buna göre ilgili kanunda; ilim ve edebiyat eserleri (md.2), musiki eserleri (md.3), güzel sanat eserleri (md.4), sinema eserleri (md.5) ve ayrıca işlenmeler ve derlemeler (md.6) düzenlenmiş olup her birinin alt başlığı içerisinde kapsamları da belirtilmiştir. Bir yaratım ürünü olarak karikatür ise bu eser türleri içerisinde 4. maddede güzel sanat eserleri başlığı altında düzenlenmektedir. Bu bağlamda, eser niteliği taşıyabilme unsuru olarak da estetik değere sahip olma niteliği açıkça vurgulanmaktadır. O halde, Kanunda da belirtildiği üzere, sadece sahibinin hususiyetini taşıyan ve estetik nitelik taşıyan yaratım ürünleri bu kapsamda eser olarak görülebilmekte ve bu kapsamda korunabilmektedir.

Sanatsal üretim; sözle, yazıyla, resimle, hareketli görsel öğelerle vb. çeşitli ifade biçimlerinin bir araya gelişiyle çok geniş bir alanı oluşturmaktadır. Bazen bir roman, bazen bir şarkı, bazen bir sinema filmi, bazen bir heykel, bazen de bir karikatür olarak karşımıza çıkan ifade biçimleri, farklı farklı yolları, farklı farklı araçları kullansa da sanat çatısı altında toplanmaktadır. Bahse konu bu sanatsal üretim biçimlerinden biri de görsel ve sözel öğelerin çarpıcı ve ironik bir biçimde harmanlanması ile oluşan karikatürdür.

Her ne kadar bu ifade biçimi tek bir kavram olarak "karikatür" şeklinde ifade edilse de kavram içerisinde barındırdığı farklılıklarla aynı zamanda kendi içerisinde de çeşitlenmektedir. Asan'a göre, "Ülkemizde karikatür olarak adlandırılan sanat eserleri dünyada 'grafik mizah' ya da 'mizahi illüstrasyon' (humor illustration) olarak adlandırılmaktadır. Grafik kitaplarında illüstrasyon çeşitleri sayılırken abartılı portre çizimleri 'caricature', esprili çizimler ise 'cartoon' olarak sınıflandırılmaktadır" (Asan, 2021, s.88). Kavramın

içsel ayrımlarına vurgu yapan bir başka görüş olarak; Topuz, 'hümoristik desen sanatı' kavramını 'karikatür' kavramı ile karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Buna göre; hümoristik desende daha zarif dokunuşlar mevcuttur, daha sanatsal bir ifade biçimi benimsenir ve karikatürden farklı olarak geniş kitlelerce takip edilme, kitlelere ulaşma ülküsü benimsemez. Hümoristik desen sanatçısı, eserinin anlaşıldığı azınlık bir kitleye hitap etmeyi yeğler. Daha uzun soluklu bir okuma yapılmasını ister, tüketilip atılan bir tüketim nesnesi ortaya koymayı benimsenmez. Karikatür ile hümoristik desen sanatı ilişkili ve fakat bu bakımlardan da ayrım olan kavramlardır (Topuz, 1997). Ülkemizdeki kullanımda bu farklılıklar göz önünde tutulmaksızın tümü karikatür olarak adlandırılmaktadır.

Karikatür, bir sanatsal ifade biçimidir ve bu özelliğiyle de eylemsellik ifade eder. Yazılı metinlerdeki uzun uzun, sahifelerce yazı ile ifade olunacak, anlatılacak, eleştirilecek, kritiği yapılacak, tenkit edilecek bir konu veya olay, karikatür yoluyla kısa yoldan ve daha etkili bir şekilde ifade edilebilmektedir. Karikatür; sırf resimden/şekilden oluşabildiği gibi yazı ve resimden/şekilden de oluşabilmektedir. Güldürü ve mizah temelinden yola çıkan ve güldürürken düşündürmeyi şiar edinen karikatür bu niteliğiyle de tüm sanatsal yaratım ürünlerinden farklılaşmaktadır. Hem kamu yararı barındıran konulara dikkat çekmekte hem de kendine has nitelikleri sebebiyle kamusal ilgi ihtiva etmektedir. Üslubundaki alaysılık ve iğneleyicilik ile toplumsal konulara dikkat çekmesi karikatürün bir tehdit unsuru, bir meydan okuma olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır.

Karikatür muhaliftir; eleştiri, karşı duruş, protesto barındırmaktadır (Polat, 2018). Bu nitelikleri karikatüre kendine has bir üslup kazandırmaktadır ve fakat onun muhalif kimliğinden gelen bu meydan okuma biçimi muhatabı olan otoriteleri rahatsız etmekte, tepkiyle karşılanmakta ve hatta zaman zaman susturulmaya çalışılmaktadır. Öğelerindeki abartı ve güldürürken düşündürme özellikleri, kitlelerin ilgisini her daim çeken bir tür olma özelliğini devamlı bir şekilde karikatüre yüklerken aynı zamanda bu kamusal ilginin vermiş olduğu sorumluluğu da karikatür sanatını icra eden kişinin omuzlarına yüklemektedir. Burada esas olan, eylemin icrasında icracının, amacın güldürü mü eleştiri mi olduğu konusunda doğru bir yönelim içerisinde olmasıdır. Diğer bir deyişle, her ne

kadar karikatür, içerisinde güldürü öğeleri barındırıp insanları eğlendirici niteliğe sahip olsa da buradaki nüans oldukça önemlidir. O da, güldürü öğelerinin amaç olarak mı amaca erişmede bir araç olarak mı kullanıldığıdır. Literatürde karikatürün güldürü öğelerini bir araç olarak kullandığını vurgulayan çeşitli çalışmalar (Arık, 1998; Bergson, 2006; Polat, 2018) mevcuttur. İşte buradaki o nüans, karikatürü sanatsallığa yaklaştıran da keza uzaklaştıran da esas faktördür. Her ne kadar içerisinde abartı öğeleri olsa da eleştirdiği çerçevenin dışına taşar biçimde toplumun ve/veya muhataplarının tahammül sınırını aşar nitelikteki örnekler rastlanmakta ve bu örnekler sıklıkla hukuksal süreçlere konu olmaktadır. Buradaki temel öz, güldürü uğruna kişilerin kişiliğine has temel hususların araçsallaştırılması ise bunun sanata hizmet ettiği söylenememektedir. Elbette ki mizah bir denetim silahı olabilmelidir fakat bu silah maksadı aşar boyutta başkalarının temel hak ve hürriyetlerine doğrultulmamalıdır.

Öte yandan karikatür, sıklıkla özel mizah dergilerinde çalışan çizerler tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet alanını da oluşturmaktadır. Bu bakımdan basın kuruluşunun varlığı ile basın mesleğinin basın mensubu tarafından icrası söz konusu olması hasebiyle basın hürriyetinin mevcudiyetinden de bahsetmek gerekmektedir. Bunun yanında bağımsız çizerlerin de çeşitli iletişim ortamlarına eserlerini göndermek suretiyle ilişkilendikleri de görülmektedir. Bu çalışmada ise konu, bir basın faaliyeti olarak karikatür ile çerçeveleştirilerek ele alınmaktadır.

Geçmişten günümüze bakıldığında, karikatür üzerine özelleşmiş yayın gruplarının mesleklerini çok uzun soluklu bir serüvenle gerçekleştirememekte oldukları görülmektedir. Kapanan her yayın grubu ile birlikte ne yazık ki oluşturulan fikrî zenginlik de gelecek nesillere aktarılamayıp yok olup gitmektedir. Bu fikrî zenginliği yaşatabilmek adına son zamanlarda kimi yerel yönetimlerin karikatür konseptli müzeler ve bu alanı araştıran araştırma merkezleri kurduğu görülmektedir. İstanbul'daki 'Karikatür ve Mizah Müzesi', İzmir'deki 'Neşe ve Karikatür Müzesi', Eskişehir'deki 'Eğitim Karikatürleri Müzesi' alana ilişkin farkındalık sağlaması ve toplumun bu sanatsal ifade biçimini sahiplenerek yaşatması adına oldukça önemlidir. Kanaatimizce bu yapılanmalar, bir kültürel miras olan bu zenginliklerin yaşatılabilmesini, insanlığın ufku aydınlığa doğru

çevirmesini sağlayıcı nitelikte olması ile takdire şayandır ve fakat bu yayın gruplarının kapanmadan etkinliğini sürdürebilmesi adına da gerekli desteklerin ve teşviklerin verilebilmesi hususu da görmezden gelinemeyecek kadar önem arz etmektedir. Zira, ülkemizde son yıllarda karikatür, az sayıda bağımsız yayın grubu tarafından gerçekleştirilmekte iken bu yayın gruplarından Penguen ve Uykusuz da yayın hayatına son verme kararı alarak kapanmıştır. Gerekece olarak malî sebepler ve bu sanatın gerçekleştirilmesi için gerekli hürriyet ortamına sahip olunmaması gösterilmektedir.

Ekonomik krizlerden basın-yayın sektörü doğrudan etkilenmiş, kâğıt ve baskı maliyetleri yayın gruplarının sırtında bir yük konumuna gelmiştir. Basına devlet tarafından verilen desteklerden her grubun yanında belirtilen şekilde ve oranda adaletli bir şekilde yararlanamayışı da bu süreçte bu yayın gruplarının belini büken bir diğer unsur olmuştur. Burada konuyu daha önce Dönmezer ve Bayraktar'a atfen bahsedilen diğer baskı yollarının kullanılmasının basın-yayımda hürriyetlerin budanması sonucunu doğuracağı hususu bakımından tekrar açmak yerinde olacaktır. Dönmezer ve Bayraktar, basın-yayın hürriyetinin gerçekleştirilmesinin önündeki asıl engelleri, diğer (ve aslında asıl) sınırlandırma sebepleri olarak şu şekilde belirtmekteydi: "Kanunların uygulama biçiminden çıkan baskılar, ekonomik baskılar, siyasal baskılar, idari baskılar, suç olarak nitelenen eylemler" (Dönmezer ve Bayraktar, 2013, s.148-156). Karikatür penceresinden bakıldığında tüm bu baskı tiplerini haddinden fazla görmek mümkündür. Karikatür, sıklıkla siyaset eleştirisi yapan bir sanatsal ifade biçimi olması sebebiyle siyasetin baskısına direkt maruz kalmaktadır. Tehdit ve zorlama ile oto-sansürün içselleştirilmeye çalışılması yönündeki eylem biçimleri ile kısacası çeşitli yıldırma politikaları ile karşı karşıya kalan karikatür sanatının icrasında hürriyet ne oranda anlam bulabilecektir tartışılır. Bu denli müdahale edilirken; kişi, dış etkilerden bağımsız bir eylem biçimi nasıl benimseyebilir ve bu eylem biçimi ne kadar hür olabilir; bu konu üzerine çokça söz söyleyen olsa da yıllar yılı kısır döngü içerisinde süreklilik arz etmektedir.

Karikatür, zaman zaman toplumsal hassasiyetlere dokunmakta ve toplumda infiale sebebiyet verecek protestolar ve hatta taşkınlıklar ile saldırılar da akabinde gelişebilmektedir. Özellikle dinî konuları ele alarak toplumsal hassasiyetlerin kaşınması tepkinin dozajını

arttırıcı bir faktör olarak belirlemektedir. Fransız yayın grubu Charlie Hebdo'nun Hz. Muhammed karikatürleri ve akabinde gelişen süreçler tam da bu kapsama girmekte olup Charlie Hebdo'nun ısrarla aynı çerçeveden aynı üslubu sürdüren çizgisi, eylem ve tepkilerin de ötesine geçerek yayın grubuna yapılan saldırı ile sonuçlanmıştır. 7 Ocak 2015 tarihinde Fransa'da Charlie Hebdo isimli yayın grubuna gerçekleştirilen saldırıda çok sayıda kişi ölmüş, çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Elbette ki dünyanın neresinde olursa olsun saldırılar, hiçbir gerekçeyle haklı gösterilip normalleştirilemez fakat hassasiyetleri bu denli ısrarla kaşımak, tahammül sınırlarını zorlamak da normalleştirilmemelidir. Eline kalem alanın her şeyi yazabilmesi, çizebilmesi uğruna her türlü değeri alaşağı edebilmesi anlayışı, kuşkusuz sanatın içerisinde barındırdığı ruha dokunan naif yapısını da zedeleyen, kavramın kavramsal olarak özüne aykırı bir tutumdur. Aynı şey hürriyet kavramı için de söz konusudur; uğruna suiistimal varsa eğer, hürriyeti kullanmak adına çıkılan yolda en büyük zararı hürriyet almaktadır. Bu da bizi her seferinde yeniden ve yeniden 'aşırı hürriyet gerçek hürriyetin düşmanıdır' olgusuna getirmektedir.

Diğer yandan, baskılara direnip kapanmayan yayın grupları format değiştirmekte ve internet yayıncılığına evrilmektedir. Ne var ki söz konusu yayın grupları bakımından teknolojik dönüşüm de hürriyetin tesisi ve etkin kullanımı bakımından çözüm olabilir değildir. Bu çözüm yolu da esasında başka sorunsalları beraberinde getirmektedir. İnternet altyapısının telif hakkı üzerinde yaşattığı karmaşa çizerlerde bir baskı unsuruna, emeğinin karşılığının hiç edildiği algısına ve totalde kişinin emeğinden uzaklaşması ve adeta emeğine yabancılaşmasına yol açabilmektedir. Her ne kadar karikatür FSEK bağlamında eser türleri içerisinde sayılmış bir tür olsa ve bu bağlamda korunsa da mevcuttaki normlar fiiliyatta kişilerin emeğini korumakta yeterli olamayabilmektedir. Özellikle karikatürün kopyalanmak suretiyle bağlamından koparılarak sanal ortamlarda alabildiğine paylaşılması son dönemde tartışmaların sürdüğü bir konudur (Sarp Nebil, 2020; "Karikatüristlerden Telif Açıklaması: Karikatür Bizim Hayatımız", 2020; Demirkan, 2021; Asan, 2021).

Mizahın yeni medya ortamlarına entegrasyonuna ilişkin belirtilmesi gereken bir başka husus da internet altyapılı bu iletişim ortamlarının insan hayatına etkin bir şekilde dâhil etmesiyle birlikte yeni mizah türlerinin de ortaya çıkmış olduğudur. Caps olarak adlandırılan internet tabanlı iletişim ortamlarındaki

bu yeni mizah türüne odaklanan bir çalışmada (Polat, 2018), yeni medyadaki capsler ile birlikte mizahın anlık tüketilen eğlence içerikli ürünlere dönüştüğü, mizahî olanın amacının güldürmeye endekslediği, karikatürdeki muhalif ve politik kimliğin sekteye uğrayarak depolitikleştiği ifade edilmektedir. Her ne kadar capsler, mizahî öğeleri barındırması ile karikatür ile benzeşse de eğlenceye ve güldürüye bu denli odaklanması ile karikatürden farklılaşma eğilimindedir. Zira karikatürün özünde muhalif ve politik duruş söz konusu olup; güldürü, öncül değil ardıl nitelik taşımaktadır.

Madalyonun diğer yüzünde; internet tabanlı yeni medya teknolojilerinin devreye girmesi ile kitle iletişimi, denetiminin gitgide daha da güçleştiği bir noktaya da gelmiştir. Bu teknolojilerin yaygınlaşması herkesin yazıp çizdiklerini çoğu zaman hiçbir kontrole tâbi tutmaksızın yaymasına da yol açmıştır. İfade edilenlerin son derece hızlı bir şekilde yayıldığı bu ortamlarda her şey silinemez bir ize dönüşmektedir. Bu teknolojiler ile basılı olandaki sınırlı ve kısır olan erişim; yaygın ve sınırsız niteliğe bürünmüştür. Ne var ki, karikatürün kitlelere yayılımının kolaylaşmış olması, önemli ve fakat içerisinde tehlike de barındıran bir husustur. Öyle ki mahkeme tarafından kişilik haklarının ihlâl ettiğine hükmedilen karikatürlerin bile internet ortamında (izlerin silinmeyen niteliği sebebiyle) bulunabilmesi, erişiminin mümkün olması bu ortamlardaki faydanın aynı zamanda zarar da barındırdığını; bu sebeple özen yükümlülüğü gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar ilgili yasal düzenlemelerde revizyonlar yapılarak kişilik haklarının bu ortamlarda korunması yönünde adımlar atılsa da ortamı kullananın ortamın yapısını göz önünde tutmadığı her durumda sorunlar azalmak yerine gitgide daha da artacaktır. Bu sebeple sanatsal yaratım sorumluluk duygusundan azade olamaz. Burada hür ve fakat hür olduğu kadar sorumlu bir eylem biçimi benimsenmelidir. Bu eylem biçimi, bir nevi otokontrolü devreye sokmak olarak ifade edilebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bu güdülenmenin sansür ve oto-sansüre yol açabilecek niteliklere evrilmemesi gerektiği hususudur. Zira demokratik yapılanmalarda sansür⁴ istenen ve

⁴ Sansür kavramı, haklı ve hukuka uygun bir gerekçesi olmaksızın müdahale ile hakkın özünü ortadan kaldıran bir eylem biçimine atfen kullanılmakta olan bir kavramdır. Anayasamız m. 28'de basın hür olduğu ve sansür edilemeyeceği hususunu düzenleyerek basın hürriyetini koruma altına almıştır. 5187 sayılı Basın Kanununun 3. maddesinde de Anayasa paralelinde basının hür oluşu ifade edilmektedir. Bu hürriyetin kapsamı ise aynı maddede "bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama, eser yaratma" olarak düzenlenmektedir.

amaçlanan bir olgu olmaktan oldukça uzaktır.

Sözün özü, karikatür kendisine has özellikleri ile var olan ve bu özelliklerini güç odaklarına karşı kullanırken hoşgörüyü de gereksinim duyan bir sanatsal ifade biçimidir. Güç odaklarına karşı adeta çizgilerle dans ederek meydan okuma, karikatüriste pervasızca hakarete varan dozajda ağır eleştiri hakkı vermemektedir. Elbette hiçbir hak ve hürriyette olmadığı gibi karikatür sanatının icrasında da sonsuz ve sınırsız hürriyetin varlığı düşünülemez. Sınırsız hürriyet, demokrasinin bile gerçek anlamına kavuşmadığı toplumsal-sosyal şartlar altında bir ülkü, bir ideal olmaktan öteye gidemez.

3. KİŞİLİK KAVRAMI VE KİŞİLİK HAKLARI

Meselenin diğer boyutunu “kişilik hakları” kavramı oluşturmaktadır. Kişilik haklarını değerlendirebilmek ise, öncelikle kişilik haklarının varlığını mümkün kılan kişilik (*personality*) kavramına değinmekle mümkündür. Zira kişilik ile kişilik hakları birbirine bağlı, birbirini gerektiren kavramlar olup adeta madalyonun iki yüzü gibidirler.

Kişilik kavramı çeşitli çalışmalarda “kişinin hukuken korunmaya değer bulunan hukukî, maddî ve manevî varlıklarının bütünü” (Yüzer, 2013, s.94.; Gedikli, 2019, s.5) olarak tanımlanmaktadır. 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 28. maddesi gereğince; kişinin tam ve sağ doğumuyla kişiliği başlamakta olup, kişinin ölümüyle de kişiliği son bulmaktadır.

Kişilik hakları kavramsal olarak, somut, belirlenebilir ve statik nitelikte değildir; soyut bir kavramdır. Medenî Kanunda kavramın tanımı açıkça yapılmamış olmakla birlikte insanın insan olması nedeniyle kendisine verilen tüm değerler (kişinin hürriyeti, vücut bütünlüğü, şerefi, haysiyeti, özel hayatı, ismi, resmi, sesi, sırları...) bu kapsama dâhildir.

Kişilik hakları, ekonomik bir değeri olmayan, para ile ölçülemeyen haklar bütünüdür ifade eden; devredilemeyle mutlak nitelikte olan haklardır (Yüzer, 2013; Oğuz, 2010; Gedikli, 2019). Kanunda açıkça tanımlanmamış olmakla birlikte; kavramın kapsam, nitelik ve özellikleri göz önünde tutularak kavrama ilişkin doktrinde yapılmış çeşitli tanımlamalar da mevcuttur. Misal; “kişinin toplum içerisindeki saygınlığını ve kişiliğini serbestçe geliştirmesini

sağlayan değerlerin tümüne ilişkin hakkı” (Dural ve Oğuz, 2015, s.100; İçel, 2023, s. 332) gibi.

Kişilik haklarının mutlak haklardan olması kişiye aynı zamanda bu hakların herkese karşı ileri sürülebilmesini de sağlamaktadır; yani kişi herkesten kişilik haklarının tanınması ve kişiliğine saygı gösterilmesini isteyebilmektedir. Kişilik hakları, şahıs varlığı hakları olup kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklardır. Medenî Kanunda yer alan “Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlâka aykırı olarak sınırlayamaz” (Medenî Kanun m.23/II) hükmü gereğince; başkasına devredilemez, zamanaşımına uğramaz, vazgeçilemez niteliğe sahiptir. Bununla birlikte kimi durumlarda kullanım hakkının üçüncü kişiye devredilmesine bir engel yoktur. Burada bu koşulun yerine getirilebilmesi, telife ilişkin gerekli koşulların yerine getirilmesi ile mümkündür. Örneğin, kişinin belli bir bedel karşılığı bir reklam filminde sesinin kullanılmasına veya görüntüsünün kullanılmasına izin vermesi gibi (Gedikli, 2019; Özel, 2004; Akkurt, 2020; Oğuz, 2010).

Kişilik hakkını oluşturan kişilik değerleri için “*numerus clausus*” ilkesi geçerli değildir; bu sebeple bu değerlerin sınırlı bir şekilde sayılması yoluna gidilmediği de fiiliyatta görülmektedir. Değişen insan ilişkileri, ilerleyen teknoloji, günün gerekleri kişilik değerlerinde bir değişme ve gelişmeyi mümkün kılmakta olup bu sebepten insan varlığını oluşturan bu değerlerin teker teker sayılması da mümkün değildir. Bununla birlikte kişilik hakları kavramı, kapsamının genişliği sebebiyle çeşitli sınıflandırmalara ve ayrımlara tâbi tutularak ele alınmaktadır. Literatürde çeşitli sınıflandırmalar olmakla birlikte, daha çok benimsenen sınıflandırma şöyledir: “Maddî kişilik değerleri, manevî kişilik değerleri, sosyal kişilik değerleri” (Kılıçoğlu, 2016, s.3-7; Kaya, 2015, s.33-34; Akkurt, 2020, s.38-39; Oğuz, 2010, s.13; Zevkliler vd., 2018, s.96-102; Serdar, 1999, s.30).

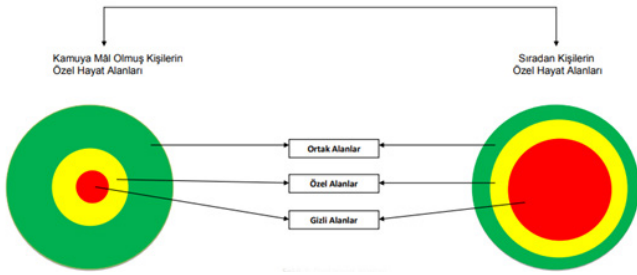
Çalışma konusu kapsamında düşünüldüğünde; kişinin özgürlük hakkı, kişinin şeref ve haysiyeti, kişinin adı üzerindeki hakkı, resmi (görüntüsü) üzerindeki hakkı, kişinin hayat alanı en fazla zarara uğrayan değerlerdir.

Kişinin şeref ve haysiyeti, görmezden gelinebilecek, olmasa da olur denilebilecek bir alan değildir; çeşitli müdahalelerle kişinin toplum içerisindeki yaşantısının zora sokulması, yaşantısı boyunca inşa ettiği tüm

değerlerin alışı edilmesi şeref ve haysiyetini dolayısıyla kişilik hakkını zarara uğratar bir husustur ve ne yazık ki basın mesleğinin icrasında her ne kadar bu yönde bir etik ilke olsa da kolayca ihlâl edilebildiği görülmektedir. Suçluluğu mahkemelerce kesin kanıtlanmış kişilerin bile şeref ve haysiyetleri gözden çıkarılmaz, yok sayılmaz; basının bu yöndeki tutumunda daha özenli davranması olmazsa olmazdır.

Anayasanın ‘özel hayatın gizliliği’ni düzenleyen 20. maddesi hükmüne göre “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.” (Anayasa m.20, f.1). Özel hayat denen alan kişinin başkalarının bilmesini istemeyebileceği bir alanı ifade etmektedir. Kişi, bu alana, istediği kişileri istediği oranda dâhil etme hakkına sahiptir ve bundan dolayı kimseye hesap vermesi gerekmez. Dolayısıyla, herkesin müdahil olabileceği bir alan olmadığı gibi, kişilerden beklenen, özel hayata saygı ilkesinin göz ardı edilmemesidir. Ortak alan, özel alan ve sır alanı olarak üçe ayrılarak incelenen hayat alanı, kamuya mâl olmuş kişiler bakımından ve sıradan kişiler bakımından dar ve geniş şekilde yorumlanmaktadır. Şekil 1’de de görüldüğü üzere, kamuya mâl olmuş kişilerin ortak alanları sıradan kişilere göre daha genişken; özel alanı ve sır alanı daha dardır. Dar olmakla birlikte hiç yoktur da denemez!

Şekil 1: Özel Hayat Alanları

Kaynak: (Çiftci, 2019, s.376)

Her ne kadar, kişinin maddi ve manevi bütünlüğü, Anayasanın 17. maddedeki “herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” (ANY m.17, f.1) düzenlemesi ile korunmaktaysa da fiiliyatta pek çok ihlâlle karşılaşmaktadır. Kişilik haklarının basın yoluyla ihlâl halinde bu ilke onarılamaz boyutta yara almaktadır. Kimi basın mensuplarında

ve/veya basın gruplarında “parası neyse öder aynı tavra devam ederim” anlayışı benimsenmektedir. Bu anlayış ve bu davranış biçimi, kişilerin kişilik haklarına zarar verdiği gibi basın mesleğine de, ona bu mesleği icra etmesi ile tanınmış tüm haklara da zarar vermektedir. İhlâl ilişkili hangi tazmin yolu, hangi parasal değer kişinin yaşamında oluşan yaraya merhem olmaya yetecektir? Hayatta bazı şeylerin parayla tazmininin mümkün olmadığı da hatırlanarak öyle eylemde bulunalım ki, amaç uğruna kişilerin kişilik haklarını üzerine basılıp geçilebilecek bir paspas, bir araç haline getirmeyelim.

4. İFADE HÜRRİYETİNİN KULLANILMASI İLE KİŞİLİK HAKLARININ KORUNMASI EKSENİNDE KARİKATÜR

Basın hürriyetinin kullanılması ile kişilik haklarının korunması sıklıkla bir çatışmaya konu olmaktadır. Ne yazık ki mevcut durumda hukuk düzeninin çatışan bu iki değeri aynı anda koruması mümkün değildir. İki değerden biri, diğerine daha üstün gelmek durumundadır. Bu çalışmada, uluslararası ve ulusal boyutta rahatsızlık uyandıran, hatta hukukî sürece de konu olmuş mevcuttaki başat karikatür örnekleri göz önünde tutularak Anayasal olarak korunan her iki değerden hangisinin üstün olacağını tespitinde göz önünde tutulan hususlar değerlendirilmektedir.

Karikatür, sıklıkla siyasiler gibi toplumun önde gelen kişiliklerini konu almaktadır. Örtük olanın ironik bir dille eleştirilerek alenileştirilmesini ve böylelikle kamunun dikkatini çekmeyi amaçlayan sanatın bir türüdür. İfade hürriyetinin sanat hürriyeti olarak karşımıza çıkmış bir temsil biçimini ifade eder. Her ne kadar demokratik toplumlarda hoşgörüle karşılanması gerektiği ifade edilse de sıklıkla hoşgörüsüzlükle karşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu safhasında ulusal düzeyde hukukî sürece konu olan, kamu yararı ve kamusal ilgi barındırması sebebiyle safhaları basın tarafından takip edilen, gazete haberlerine sıklıkla konu olan, alanda emsal nitelik oluşturan karikatür örneklerine değinilmektedir. Karikatür örnekleri hakkındaki literatür taramasında gerek kişilik haklarına yönelik ihlâl gerekse de ihlâl olmadığı yönünde sonuçlara erişilmiş ve veriler elenmeksizin çalışmada değerlendirilmiştir. Burada amaçlanan hukuksal bir yargıda bulunmak değildir.

İletişim hukuku alanının temel sorunsallarından biri olarak bu konu; iletişim bilimlerinin, hukukun, sosyoloji ve felsefe gibi birçok disiplinin de ilgilendiği disiplinlerarası bakışa muhtaç, yıllar yılı kısır döngü içerisinde süregiden nitelikte bir konu olup çalışma ile ifade hürriyeti ve kişilik hakları çatışmasına iletişim bilimleri ekseninden farklı bir bakış sağlamak amaçlanmaktadır. Elde edilen verilere göre karikatür örnekleri şunlardır:

1- 05/04/2004 tarihli Evrensel Gazetesi'nde yer alan, karikatürist Sefer Selvi tarafından çizilen; dönemin Başbakanı at olarak, danışmanı Cüneyt Zapsu da ata binmiş kişi olarak tasvir edilen karikatüre ilişkin Mahkemece verilen tazminata hükmolunması kararı akabinde Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tarafından bozulmuştur ("Karikatür Davası Yargıtay'dan Döndü", 2005; Önderoğlu, 2005).

2- Türban sorununa dikkat çekmek için dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı türban yumağına dolanmış bir kedi olarak gösteren karikatür, Musa Kart tarafından çizilmiş ve 9/5/2004 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır. İlgili karikatürün Erdoğan'ın kişilik haklarını zedelediği iddiasıyla hukukî süreç başlatılmıştır. Gelişen süreçte yerel mahkemenin Erdoğan'a tazminat ödenmesi yönündeki kararı ise Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tarafından bozulmuştur. Gerekçede, karikatürün hicvederken düşündüren yapısına dikkat çekilirken, siyasilerin de diğer kişilere nazaran eleştiriye göğüs germeleri gerektiğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla gerekçede belirtilen, siyasilerden beklenenin 'hoşgörü' olduğu yönündedir. Karar, karikatürün Erdoğan'ın kişilik haklarına saldırıda bulunma kastı taşımadığına işaret etmekte olup kararda hoşgörü kavramı ön plana çıkarılmıştır ("Kedi Karikatürü Davasına Ret", 2006; "Kedili Karikatüre Ceza Tartışılıyor", 2005; "Erdoğan'ın Karikatüre Tazminat Davasına Ret", 2006).

3- 24/02/2005 tarihli Penguen Dergisi'nin dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ı konu alan ve Erdil Yaşaroğlu tarafından karikatürize edilen 'Tayyipler Âlemi' başlıklı kapak karikatüründe kendisinin fil, zürafa, maymun, deve, kurbağa, yılan, inek ve ördek olarak betimlenmek suretiyle kişilik haklarına saldırıldığı gerekçesiyle açılan dava, Ankara 1. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Kararın gerekçesinde; bilim adamlarının, sanatçıların, düşünürlerin, yazarların, şairlerin tazminat silahıyla

susturulduğu bir toplumda fikir zenginliğinin oluşamayacağı ve böylelikle de toplumda ilerleme olamayacağı vurgulanan hususlardandır ("Tayyipler Aleminden Penguen Dergisine Dava", 2005; "Tayyipler Âlemi'ne Dava", 2005).

4- 06/07/2006 tarihli Lemn Dergisi'nde, Mehmet Çağçağ tarafından karikatürize edilmiş olan 'Reco Kongo Kenesi Türkiye'nin Anasını Ağlatıyor' başlıklı kapak karikatüründe, kan emici bir kene şeklinde tasvir edilmesi sebebiyle ağır ve haksız bir saldırıya uğranıldığı iddiasıyla açılan davada; kişilerin toplumda üstlendikleri rolün önemi oranında ağır eleştiriye uğrayabileceği hususu vurgulanarak ilgilinin tazminat istemi reddedilmiştir ("Erdoğan'a 'Kene' İçin Tazminat Yok", 2007; Önderoğlu, 2008).

5- 30/01/2008 tarihli Lemn Dergisi'nin Mehmet Çağçağ imzalı kapak karikatüründe, Erdoğan fotomontaj bir fotoğraf ile karikatürize edilmiştir. Erdoğan'ın kişilik haklarının açık bir şekilde zedelenmiş olduğuna hükmolunmuş olup Erdoğan tazminat almaya hak kazanmıştır ("Lemanı Yakan Parmak", 2008).

6- 09/11/2017 tarihli Evrensel Gazetesi'nde yer alan ve karikatürist Sefer Selvi tarafından çizilen karikatürde dönemin TBMM Başkanı Binali Yıldırım ve oğlu, 'Paradise Papers' (Cennet Belgeleri) bağlamında karikatürize edilmiştir. İşletilen hukukî süreç sonucunda karikatürdeki vergi kaçırma imasının eleştiri sınırları çerçevesinde olmadığı yönündeki kanaatle ve karikatürün Yıldırım'la oğlunun kişilik haklarına dokunduğu gerekçesiyle mahkemece tazminata hükmolunmuştur ("Paradise Papers' Karikatürü: Evrensel ve Çizer Selvi'ye Toplam 10 Bin Lira Para Cezası.", 2018; "Binali Yıldırım, 'Karikatür' Davasından Tazminat Kazandı.", 2018).

Bir ifade biçimi olan karikatüre ilişkin elbette sadece ülkemizde sorunlar gözlemlenmemektedir. Aksine görece daha demokratik olduğu düşünülen ülkelerde bile şaşırtıcı kimi durumlara rastlanılmaktadır. Basına konu olan ve uluslararası toplumda rahatsızlık uyandıran, protestolara konu olan karikatür örnekleri mevcuttur. Daha çok dinsel öğeler üzerine yüklenildiği (ve dinsel öğeler üzerinden yöneltilen medeniyet eleştirisi) görülen karikatürlerden bazıları şunlardır: Karikatürist Kurt Westergaard tarafından çizilip 30/09/2005 tarihli Jyllands Posten Gazetesinde yayımlanan ve

kafasında sarık şeklinde bir bomba ile tasvir edilen Hz. Muhammed karikatürü; Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo'nun Hz. Muhammed'e ve Müslümanlara yönelik karikatürleri (Kasım 2011 ve 19 Eylül 2012 tarihlerinde yayınladığı Hz. Muhammed karikatürleri. 19 Eylül 2012 tarihli sayıda kapakta bir Musevi'nin ittiği tekerlekli sandalyeye oturan bir Müslüman'ın karikatürü ile iç sayfalarda Hz. Muhammed'i çıplak tasvirleyen cinsel içerikli karikatürler yer almaktadır.); Vatikan'daki gizli belgelerin medyaya sızdırılması skandalına dikkat çekmek için 'Sızıntı Bulundu' başlığı altında Papa 16. Benediktus'u fotomontaj ile 'altına kaçırmış' gibi gösteren karikatür.; Charlie Hebdo Dergisi'ndeki İran dinî lideri Ayetullah Ali Hamaney'i hedef alan karikatürler ("Charlie Hebdo'nun Hamaney Karikatürleri İran ile Fransa Arasında Diplomatik Krize Neden Oldu", 2023; "İran'la Fransa Arasında Karikatür Krizi: Büyükelçiye Nota Verdiler", 2023; "İran'dan Fransa'ya 'Charlie Hebdo' Notası", 2023).

Erişilen örnekler ışığında karikatürün hangi durumda tahammül sınırlarını aştığına yönelik genel tespitler yapılması olası değildir. Zira, yapısı gereği her durum kendi içerisinde, kendi özelinde değerlendirilip sonuca ulaşılmalıdır. Örneklerde görüldüğü üzere de bir toplum için hassasiyet uyandıran şey, bir başka toplum için rahatsızlık uyandırmayacaktır. O halde, her olgu kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir. Örneğin karikatür özelinde din eleştirisi, bir toplum için normal karşılanabilirken; bir başka toplum için tahammül edilemez olabilmektedir. Burada sıkıntı doğuran husus, internetin bağlamından koparıp aleni ve yaygın kılan yapısıdır. Burada hassasiyetleri kaşımaya devam etmek kabul edilebilir ve sürdürülebilir bir tutum olmamalıdır. Bu sorunsallı durumlar için hukuk, dengeyi öngörmektedir. Terazinin keferleri gibi düşündüğümüzde birinin daha ağır basması ile diğer kefe dengesizleşecektir. İfade hürriyetine daha fazla önem verdiğimizde birilerinin kişilik hakları da muhakkak zedeleneyecektir. Burada, dengenin şaşırıp şaşmadığını tartacak tek mercii elbette ki bağımsız mahkemelerdir.

Kişilik haklarına saldırıdan doğan sorumluluğun unsurları Türk hukuku bakımından Borçlar Kanunu m. 49'da yer alan hüküm değerlendirilerek şöyle belirlenebilir: Fiil (Davranış), zarar, uygun illiyet (nedensellik) bağı, kusur, hukuka aykırılık. Hukuka aykırılığı ortadan kaldıran sebepler ise Medeni

Kanununun 24. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, maddenin 2. fıkrasında 4 sebep olarak açıklanan bu hususlar şunlardır: Rıza, üstün nitelikte özel yarar, üstün nitelikte kamusal yarar, kanunun verdiği yetkinin kullanılması.

Alınan kararlardan yola çıkıldığında bu hassas tartımın şu esaslar göz önünde tutularak yapıldığı görülmektedir: Hukuka uygunluk unsurlarının olup olmaması; eleştiriye konu olan durumun/olayın/olgunun üstün bir kamu yararı barındırıp barındırmaması; eleştiriye konu kişinin siyasetçi, sanatçı gibi toplumun önde gelen kişiliklerinin olup olmaması; eleştiri hakkının dışına çıkılıp çıkmadığı vb.

Bütün bunlardan yola çıkıldığında demek ki basın, faaliyetini sürdürmekte iken bir dereceye kadar abartılı, sert, çarpıcı ve kışkırtıcı bir dil kullanabilir. Bu konuda basın faaliyetinin toplumsal önemine binaen hoşgörülü davranılması gerektiği sıklıkla vurgulanmakta ise de bu durum basın tarafından da amacını aşar nitelikte suiistimal edilerek kullanılmamalıdır. Hukukî değerlendirme sürecinde de bu yöndeki kışkırtıcı kavramlar değerlendirilirken bağlamından kopararak değerlendirilmemeli, kullanım yerine göre çok yönlü ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır. Nitekim, her nezaketsiz hicivsel üslubun her durumda kişilerin kişilik haklarını ihlâl sonucuna vardığı da söylenemez. Uluslararası hukukun konuya yaklaşımı bağlamında örnek niteliğinde bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararı olarak Thorgeir Thorgeirson v/İzlanda, (B. No: 13778/88, 25/06/1992) davasında, bir gazetede Thorgeirson tarafından kaleme alınan polis şiddetini eleştirir nitelikteki makalelerde yer alan 'hayvanca davranan vahşi üniformalılar' gibi ifadelerin ifade hürriyetinin kapsamı içerisinde kabul edilip edilmeyeceği değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucunda AİHM, yazının belli bir polis memurunu hedef almadığını ve kamusal öneme sahip bir konuyu dile getirdiğini, mahkûmiyet olasılığının Sözleşmenin 10. maddesiyle korunan değerlerle çelişeceğini belirtmiştir. Aynı şekilde Bladet Tromsø ve Stensaas/Norveç (B. No: 21980/93, 20/05/1999) davasında, yavru fokların öldürülmelerinin eleştirilmesinin kamu çıkarına yönelik olduğu ve avcılarının kişilik haklarından çok daha önemli olduğuna karar verilmiş; ilgilinin bu yazıları sebebiyle oluşan mahkûmiyet durumunun Sözleşmenin 10. maddesiyle korunan değerlerle

çelişeceği belirtilmiştir. O halde değerlendirmelerde, niyetlenen amaç da bütüncül olarak göz önünde tutulması gereken asli unsurlardandır. Burada ifade edilen ilkeler elbette ki tüm basın faaliyeti için geçerli olan ilkelere; karikatür de bu kapsama dâhildir.

Konuya ilişkin gerek uluslararası gerekse de ulusal içtihatla, genel olarak, basının demokrasi için anlamı, önemi ve işlevine değinilmekte, ifade hürriyetini yaşatmak gerektiği vurgulanmakta ve kişiler daha hoşgörülü olmayadavet edilmektedir. Kararlardasıklıkla basının denetim ve eleştiri işlevini gerçekleştirme sebebiyle hak ve hürriyetlerini kullanmasının öneminin altı çizilmekte ve özellikle toplumun önde gelen kişiliklerinin buna katlanmak zorunda oldukları gerekçeleriyle vurgulanmakta ise de yine kararlarda hemen akabinde bu eleştiri gerçekleştirilirken kişiler hakkında küçültücü değer yargıları ve imaların olmaması gerektiği de vurgulanmaktadır. Özellikle kesme ve yapıştirma tekniğinden yola çıkan ve var olan veriyi değıştırme üzerine odaklanan programlar (photoshop vb.) kullanılmak suretiyle bağlamından koparılan kişisel veriler, kişinin kişiliğine zarar tehdidi ile karşı karşıya kalınması sonucunu doğurabilmektedir. Kişi, kişiliğini oluşturan unsurlara karşı müdahale edilmemesini isteme hakkına sahipse, kendisine ait bir resmin bu tekniklerle işlenmek suretiyle bağlamından koparılmasını isteme hakkı da elbet olacaktır. Yukarıda örneği de mevcut olduğu üzere, kişinin fotoğrafına hakaretamiz bir el işaretinin iliştirilmesi suretiyle toplum içerisinde küçük düşürülmesi, ne bir basın faaliyeti ne de bir sanatsal ifade biçimi olarak kabul edilemez. Her ne kadar muhatabı siyasî kişilik olsa da böylesi ölçüyü aşan hakaretamiz durumlara kimsenin katlanmak zorunluluğu yoktur, olmamalıdır da. Hoşgörünün de bir yerde bir sınırı olacağı görmezden gelinmemelidir. O halde basın bakımından düstur; “hür ve fakat hür olduğu kadar sorumlu basın” olmalıdır.

SONUÇ

Bütün bu anlatılar ışığında, bu çalışmada kısır döngü şeklinde, süreklilik içinde devinmekte olan bir toplumsal meseleye disiplinlerarası perspektiften bakılmaya çalışılmıştır. Nitekim ifade hürriyeti gibi bazı kavramlar disiplinlerüstü olup çeşitli bölümlerle ilişkisi bakımından çok boyutlu ve disiplinlerarası bir bakışla

ele alınması gerekliliği, kavramın muhteviyatının gereğidir. İfade hürriyeti öylesi bir hürriyettir ki onun varlığı sayesinde bilim ve sanat hürriyeti ile basın-yayın hürriyeti (bu hürriyet kapsamına giren tüm hürriyetler de dâhil) mümkün kılınır. İfade hürriyetinin var olmadığı bir yaşam formunda bahse konu diğer hürriyetlerin de yaşayabilmesi mümkün değildir. İletişim bilimleri ekseninden iletişim hukuku bağlamıyla ele alınan bu çalışmada, aynı zamanda toplumda herkes tarafından bilinmesi gereken ve fakat özel olarak da iletişim ortamlarında meslek icra eden kişiler bakımından mutlak ve mutlak olarak bilinmesi gereken hususlar özellikle vurgulanmaktadır.

Hak ve hürriyetlere ilişkin genel olarak her tek bireyde özel olarak da basın mesleğini icra edenlerde bilgi eksikliğinden ileri gelen yanlış uygulamalar an be an gözlemlenmektedir. Yanlış bilinen şey haliyle yanlış da uygulanacaktır. Tüm bu kavramların muhteviyatının bilinmesi, toplumdaki her tek kişi bakımından zarurîdir. Bu temel kavramlar hakkında yanlış bilinenlerin kırılıp yerine doğru bilgilerin inşa edilmesi yönünde etkin çözüm yolları üretilmelidir.

Nitekim kamu görevi icra eden basın mensubunun bunun farkındalığıyla hem meslek etiği ile ilgili bilgileri göz önünde tutması hem de ödev ve sorumluluk ilkesini şiar edinmesi zarurîdir. Hem bir basın faaliyeti hem de sanatsal ifade biçimi olması ile karikatür için de bu hususlar geçerlidir. Anayasanın 12. maddesinde vurgulandığı üzere, temel hak ve hürriyetlerin kullanımı ödev ve sorumluluktan bağımsız olamaz. Burada hiçbir kişi, zümre, meslek vb. ayırıcı nitelikler bakımından bir sınırlama belirtilmemiş ve tüm hak ve hürriyetleri kullanan kişilerin bu değerleri ilke edinmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

İfade hürriyeti bakımından değerlendirildiğinde; her ne kadar devlet, hürriyeti koruma ve yaşatma yolunda her türlü tedbiri almakla yükümlü ise de aynı zamanda hürriyetlere müdahale etmemesi de gerekmektedir. Hatta bazı durumlarda kendine rağmen bile koruyabilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte faaliyetlerinin eleştirilmesi bu kişiler bakımından endişe doğurucu bir husus olarak belirmektedir. Oysa eleştiri bilgisel bir temele dayanıyorsa aynı zamanda kişileri geliştirici bir eylemdir ve demokratik toplumlarda kişiler bakımından eleştiriye, alternatif görüşlere ve aykırı görüşlere tahammül zorunluluktur.

Tahammül ise hoşgörü ile mümkündür. Hoşgörü bir erdemse, erdemli olan çıkarlardan bağımsız her daim iyiyi seçmekse; iyi olan şahsî menfaatine katkıda bulunmasa bile daima iyiyi seçebilmeli insan. Hele ki, omuzlarında devlet yönetimi gibi sorumluluklar olanların bu konudaki yükümlülükleri yadsınamaz. Olması gereken bu olmakla birlikte, zaman zaman bu çerçevenin aşıldığı baskı tipi sınırlandırmaların uygulanması suretiyle söz konusu hürriyetin yaşam formunun daraltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu, sansür ve oto-sansüre yol açmakta; kısacası hürriyeti budamakla sonuçlanmaktadır. Öte yandan, basın mesleğinin icrası tüm bu baskılara ve sınırlamalara direnmenin yükünü de basın mensubunun omuzlarına yüklemektedir. Burada bir yol ayrımı belirlemektedir; kamu görevi yaptığının bilinciyle ödev ve sorumluluk duygusundan hareketle bir seçimde bulunmak mı, yoksa tüm bu ilkeleri göz ardı edip güç odaklarının ondan beklediği şekilde düşünmek ve kamusal ilgiyi kamu yararının önünde görmek mi?

Böyle bir düzlemde karikatür bir direniş sahasını temsil etmektedir. Kavramın özü gereği muhalif bir basın faaliyetidir karikatür. Hem bir yaratım ürünü hem de sanatsal ifade biçimi olması sebebiyle özel öneme sahiptir. İçerisinde barındırdığı eleştirel öğelerle bir sorgulama alanı iken, içerisinde barındırdığı mizahî öğelerle de kitleler için bir güldürü, bir eğlence niteliği de taşımaktadır. Cesurca güç odaklarını hedef alarak toplumsal meseleleri vurgulaması nedeniyle kamusal ilgi de uyandırmakta ve kitleleri de peşinden sürüklemektedir. Burada zaman zaman güldürü öğelerine daha ağırlık vermek adına ölçü kaçırılmakta ve eleştiri uğruna çıkılan yolda eleştiri, hakarete dönüşebilmektedir. Burada dengeyi sağlayabilmek hususunda daha özenli olunmalıdır.

Esasında, eleştiri ve hakaret arasında ince bir çizgi vardır ve buradaki dozaj sorunu adeta yemeğe lezzet veren tuz gibidir; biraz fazlası yemeği yenilemez kılarken, biraz azı yemeği yavan kılmaktadır. Yemeği lezzetli kılan dengedir. O halde burada da, ifade hürriyeti ve kişilik hakları arasında ne birine daha fazla oranda ne de daha az oranda, her zaman ve mutlak olarak denge tesis edilmelidir. Nitekim, Eren'in şu tespitleri tam da bu hususu vurgulamaktadır: "Basın, demokratik toplumun vazgeçilmez şartı, zorunlu unsuru; kişi ise, kurucu hücre, varlık sebebidir. Basının hukuki sorumluluğu, bu iki değer arasındaki hassas denge

bozulmadan kurulmalıdır" (Eren, 1986, s.35).

Genel olarak, ifade hürriyeti ile kişilik hakları söz konusu olduğunda yön gösterici ilke olarak denge ilkesi benimsenmekle birlikte; siyasiler, sanatçılar, yöneticiler gibi toplumun önde gelen kesimleri söz konusu olduğunda basının ifade hürriyetini kullanmasının kamu yararı barındırdığına atıf yapılarak basın lehine yorumda bulunulduğu görülmektedir. Çünkü basın aynı zamanda kamunun gözü, kulağı ve ağızıdır. Bu konuda denge, insanlık tarihi boyunca tesis edilememiştir. İşte bu kısır döngü haline gelmiş sorunsal, yolları yeniden ve yeniden kavramsal öze çıkartır. Kavramsal özünü anlamadığınız bir kavramın yaşaması uğruna mücadele de etmezsiniz. O sebeple, kişiler tarafından kavramların neliklerinin iyi idrak edilmesi, içselleştirilmesi ve toplumsal bu meseleyi kendi şahsî meselesi görece kadar sahiplenilmesi gerekmektedir ki hürriyetin özü ve sözü gerçekten anlaşılabilir. Bu sağlam temelli kavramsal özün üzerine inşa edilecek her yapı haliyle denge içerisinde olacaktır. Zira, hayatın olağan akışı da bunu gerektirir. Sözün özü, bu kavramsal özün anlaşıldığı; eleştirinin muhatabı biraz daha hoşgörülü iken, eleştirenin biraz daha otokontrollü olduğu bir yaşam formunda umulmaktadır ki terazideki ibre dengeye doğru yönelecektir.

Yaşam denen döngü, farklılıkların kendi içerisindeki bütünlüğü ile dengede olup bu döngü farklı farklı ırklar, diller, düşünüşler, yönelimler ile kısacası farklılıklar ile anlamlı kılınmaktadır. Bu farklılıklar ile insanlık, bir bütünün bir yapbozun parçalarına benzemektedir. Öyle ki birinin eksikliğinde hem onunla tamamlanan öbürü, hem de "bütün" anlamsızdır, yarım. Meselenin özünü farklılıkların oluşturduğu bir yaşam formunda şunun bilincinde olunmalıdır ki herkesin aynı şekilde düşünmesi, yeryüzündeki hiçbir toplumda tesis edilemez. Bu farkındalıkla, adeta kör dövüşüne dönen anlayış biçimlerinin terkedilerek insanın herkesten öğrenebileceği bir şey olduğunu kabul etmek gerekir ve bunu kabul ettiğinde insan, karıncadan bile bir şey öğrenir. Esasında insanın aradığı birçok sorunun cevabı doğada saklıdır; burada önemli olan görmeyi bilmektir. Nasıl ki doğada her üründen, canlıdan, varlıktan bir çeşit yoksa, nasıl ki her ürün kendi içerisinde çeşit çeşitse ve bu çeşitlilikle birlikte bütün olarak o ürün türünü oluşturuyorsa düşünce için de durum böyledir; düşünce dediğimiz şey bir çeşit değildir, çeşit çeşit

olmasıyla ve birbirleriyle etkileştikçe güzelleşmesiyle insanın düşünce serüvenine bütün olarak katkı sağlar. O halde doğanın her anında olduğu gibi evrim, düşünce için de en doğal ve en doğru olandır.

Tüm bu sebeplerle düşüncenin evrimsel serüveni yolunda ifade hürriyetine yapılan her türlü katkı son derece kıymetli olup desteklenmesi de gerekmektedir. Bir sanatsal ifade biçimi ve basın faaliyeti olan karikatüre ilişkin müzeler oluşturularak kitlelerde farkındalık oluşturulması faaliyetlerini de kuşkusuz ifade hürriyetini sahiplenmek ve yaşatmak adına bir çaba olarak okumak gerekmektedir. Bu ve böylesi çabalar sayesinde, sansür ve oto-sansür ile her fırsatta budanmaya çalışılan hürriyet her seferinde küllerinden yeniden ve yeniden doğacaktır. Elbette ki hürriyetin gerçek anlamına kavuşabilmesi adına, bütün bunlar olmazsa olmaz olandır. Bu uğurda herkes üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Bunların başında da basın gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkurt, S. S. (2020). *Sosyal medyada gerçekleşen ihlaller karşısında kişilik hakkının korunması*. 2. Baskı. Seçkin Yayıncılık.
- Arık, B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.
- Asan, T. (2021). Mizahi illüstrasyonların telifsiz ve izinsiz kullanılması sorunu ve çözüm önerileri. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3, 85-102.
- Bergson, H. (2006). *Gülme: Komığın anlamı üstüne deneme*. (Y. Avunç, Çev.). Ayrıntı Yayınları
- Bilgin, A. (1998). Hak ve özgürlükler çifte standartsız bir dünya. *Yeni Türkiye*, 22, 702-704.
- Can, O. (2001). Düşünceyi açıklama özgürlüğü: anayasal sınırlar açısından neler değişti?. *Liberal Düşünce*, 24, 89-116.
- Çiftçi, A. (2019). *Hukuka giriş ve vatandaşlık bilgisi*. 7. Baskı. Gazi Kitabevi.
- Çiftçi, A. (2007). *Farklı dil ve lehçelerde yayın hukuku*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Değer, M. E. (1995). *Düşünce özgürlüğü çıkmazı*. Tekin Yayınevi.
- Dönmezer, S., Bayraktar, K. (2013). *Basın hukuku*. 5. Baskı. Beta Yayınları.
- Dural, M, Ögüz, T. (2015). *Kişiler hukuku*. 16. Baskı. Filiz Kitabevi.
- Eren, F. (1986). *Basında hukuki sorumluluk*. Türk Basının Sorunları Sempozyumu.
- Gedikli, A. T. (2019). *Kitle iletişim faaliyetlerinde kişilik haklarına saldırı hallerinde başvuru yolları*. On İki Levha Yayıncılık.
- İçel, K. (2023). *Kitle iletişim hukuku*. 15. Baskı. Beta Yayınları.
- Kant, I. (2013). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (İ. Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Karan, U. (2018). *İfade özgürlüğü*. Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi.
- Kaya, M. (2015). *Elektronik ortamda (elektronik haberleşme-internet-sosyal medya) kişilik hakkının korunması*. Seçkin Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, A. M. (2008). *Şeref ve haysiyet ve özel yaşama basın yoluyla saldırılardan hukuksal sorumluluk*. 3. Baskı. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Oğuz, H. (2010). *İnternet ortamında kişilik haklarının ihlali ve korunması*. Adalet Yayınları.
- Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk mizahu ve hicvi (1923-1983)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oskay, B. (2023). Immanuel Kant'ın ahlak felsefesinde özgürlüğün olanaklılığı. *Tabula Rasa Felsefe&Teoloji Dergisi*, 40, 21-38.
- Özocak, G. (2011). Türkiye'de siyasi iktidarın mizahla imtihanı: ifade özgürlüğü ve karikatür. *TBB Dergisi*, 94, 266-278.
- Sarmaşık, J. (2022). *Kitle iletişim hukuku*. Beta Yayınları.
- Serdar, İ. (1999). *Radyo ve televizyon yoluyla kişilik hakkının ihlali ve kişiliğin korunması*. Seçkin Yayıncılık.
- Şahbaz, İ. (2007). *Karşılaştırmalı düşünceyi açıklama özgürlüğü*. Yetkin Yayınları.
- Topuz H. (1997). *Başlangıcından bugüne dünya karikatürü*. İnkılap Kitapevi.
- Yayla, A. (2008). İfade hürriyeti nedir ve niçin gereklidir?. *Liberal Düşünce*, 50, 159-175.
- Yüzer, D. (2013). *1982 Anayasası'nda basın özgürlüğü karşısında kişilik hakkı ve korunması*. Yetkin Yayıncılık.
- Zevkliler, A., Ertaş, Ş. vd. (2018). *Medeni hukuk*. 10. Baskı. Turhan Kitabevi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Aşık, M. (2016). Mucize beklemek!. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/melih-asik/mucize-beklemek-2180036>, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2024.
- Binali Yıldırım, 'karikatür' davasından tazminat kazandı. (2018). https://www.ntv.com.tr/turkiye/karikatur-davasinda-tazminat-karari,kTbz2-hrQ0yJ_q68jdxQMw, Erişim

- Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Demirkan, Ö. (2021). Paylaşıyor musunuz, yayınlıyor musunuz?. <https://gazeteoksijen.com/turkiye/paylasiyor-musunuz-yayinliyor-musunuz-20258>, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022.
- Erdoğan'a 'kene' için tazminat yok. (2007). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-a-kene-icin-tazminat-yok-6358929>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Erdoğan'ın karikatüre tazminat davasına ret. (2006). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdoganin-karikature-tazminat-davasina-ret-5455849>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Karikatür davası Yargıtay'dan döndü. (2005). <https://www.evrensel.net/haber/167792/karikatur-davasi-yargitay-dan-dondu>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Karikatüristlerden telif açıklaması: karikatür bizim hayatımız. (2020). <https://www.gazeteduvar.com.tr/karikaturistlerden-telif-aciklamasi-karikatur-bizim-hayatimiz-haber-1507689>, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023.
- Kedi karikatürü davasına ret. (2006). <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/11/17/////gnd98.html>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Kedili karikatüre ceza tartışılıyor. (2005). <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kedili-karikature-ceza-tartisiliyor-38698475>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Lemani yakan parmak. (2008). <https://www.internethaber.com/leman-yakan-parmak-162003h.htm>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Malçok, E. (2021). Diğerkâm. <https://yesilgazete.org/digerkam-erol-malcok/>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024.
- Önderoğlu, E. (2008). 'Reco kenesi'nden kurtulan Lemani, 'ahlaksızlık'tan mahkemelik. <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/106803-reco-kenesi-nden-kurtulan-lemani-ahlaksizlik-tan-mahkemelik>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Önderoğlu, E. (2005). Zapsunun karikatürü güncel ve dengeli. <https://m.bianet.org/bianet/print/65546-zapsunun-karikaturu-guncel-ve-dengeli>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- 'Paradise papers' karikatürü: Evrensel ve çizer Selvi'ye toplam 10 bin lira para cezası. (2018). <https://www.diken.com.tr/paradise-papers-karikaturu-evrensel-ve-cizer-selviye-toplam-10-bin-lira-para-cezasi/>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Polat, H. (2018). Yeni medyayı mizah perspektifinden okumak: karikatür ve caps'lerin karşılaştırmalı göstegebilimsel analizi. <https://www.researchgate.net/publication/348199130>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2023.
- Sarp Nebil, S. (2020). Karikatüristlerin telif hakkı savaşında son durum. <https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/karikaturistlerin-telif-hakki-savasinda-son-durum,29120>, Erişim Tarihi: 18 Ocak 2023.
- Tayyipler aleminden Penguen dergisine dava. (2005). <http://bianet.org/bianet/bianet/57049-tayyipleraleminden-penguen-dergisine-dava>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023.
- Tayyipler âlemi'ne dava. (2005). <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=147482>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023.

DİĞER KAYNAKLAR

Anayasa

5187 sayılı Basın Kanunu

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu

6098 sayılı Borçlar Kanunu